

do izražaja dolazili i ilirizam i jugoslavenska ideologija kao nacionalno-integracijska ideologija. Kroz analizu njegovih rasprava pokazuje kako je Rački i podatke razvoja prvih pedeset godina hrvatske historiografije sudio prema kriterijima kako su ispunili svoju društvenu funkciju i koji su nivo postigli u znanstvenom pogledu. Svoj je rad podređivao cilju da u Hrvata probudi nacionalnu svijest. Ivanka Petrović (Franjo Rački - otac hrvatske Cyrillo-methodiane) osvjetljuje ulogu Račkog u razvoju Cyrillo-methodiane prošlog stoljeća. U prošlom su stoljeću i Hrvati postali svjesni uloge koju su sveta braća imala za hrvatsku pismenost i nacionalnu svijest. Tome je Rački najviše pridonio. On je oduševio za Cyrillo-methodianu i druge hrvatske velikane prošlog stoljeća (Ivana Kukuljevića, Matiju Mesića, Ivana Berčića, Ivana Crnčića, Ivana Tkalčića i Josipa Jurja Strossmayera). Rački je toj temi posvetio oko pedeset djela (knjiga, rasprava, studija, članka, recenzija i izvještaja). Ovim se djelima pokazao kao najveći cyrillo-metodijanski učenjak. Ne smijemo zaboraviti da je Franjo Rački bio prvi naš stručnjak za glagoljicu i da je na tom području krčio puteve drugima koji još danas istražuju glagoljicu. Franjo Zenko (Osvjetovljenje povijesnog mišljenja /mladog/ Račkog) raspravlja o ranim teološko-povijesnim i filozofsko-povijesnim djelima Račkoga (do godine 1860). Do te je godine naime proces osvjetovljenja njegova interesa za povijest završen. Kao mladi student teologije Rački su uvelike zanimao za filozofiju samosvijesti, za teoriju spoznaje i za ontologiju, dakle upravo za one discipline koje su važne za spekulativnu teologiju (za dogmatiku). Upoznavši u Beču razna teološka i filozofska strujanja odlučio se vrlo brzo za liberalno-teološke i filozofske ideje Antona Günthera koji je tada imao velik utjecaj na teologe ali kojega je Vatikan osudio. „Guntherijanske“ ideje Račkoga dolaze do izražaja u svim njegovim teološkim i filozofskim napisima objavljenima u Katoličkom listu. Zenko analizira njegova djela *Sredotočje povjestnice, Zapad i Iztok te Grčka crkva i narod bugarski*. Mirko Marković (Udio Račkoga u napretku naše historijske geografije) pokazuje na temelju djela Račkoga koliki je njegov doprinos za našu geografiju. Pod njegovim je vodstvom izrađena prva znanstvena geografska karta Hrvatske s Bosnom i Hercegovinom. Još danas se hrvatska geografska znanost koristi njegovim doprinosima (osobito na području toponimije i topografije). Dušan Nedjeljković osvjetljuje Franju Račkog u historiji filozofije i danas. Makso Pelozo opisuje Značenje rada Franje Račkog u rim-

skim i talijanskim arhivima i bibliotekama za razvoj hrvatske historiografije. Dragutin Pavličević obrađuje odnos Franjo Rački i istočno pitanje. Rački je prvi na hrvatskom jeziku objavio jednu raspravu o istočnom pitanju (Misli jednoga Hrvata nedržavnika o istočnom pitanju; *Pozoru* 1862. godine). Istočno pitanje Račkog bijaše ujedno u neku ruku i program Narodne odnosno Neovisne narodne stranke (Strossmayer, Mrazović i Rački). Držao je da su Srbi i Hrvati dva plemena jednog naroda, ali da jačanje jednog plemena na račun drugog ne može ići na štetu drugoga. Bio je za to da se Bosna i Hercegovina izdijeli iz Austro-Ugarske Monarhije i dodijeli Srbiji i Crnoj Gori. Bio je protiv širenja Austro-Ugarske Monarhije na istok. O tom pitanju pisao je i Rade Petrović (Franjo Rački o istorijskom pravu na Bosnu i Hercegovinu). Hodimir Sirotković je pisao o stavovima Račkoga prema riječkom pitanju. Vjekoslav Maštrović o Zadrui i osnivanju JAZU s osvrtom na Franju Račkog. Na kraju ZBORNICA je Ante Gulin dao potpunu Bibliografiju radova Franje Račkoga (opseg: 526 naslova u godinama 1849–1960) i Kronološku bibliografiju o Franji Račkome (554 naslova između 1857 i 1973 godine).

Zahvaljujemo piscima na doprinosima kojima su rasvijetlili ulogu Franje Račkog u povijesti našeg naroda. Zahvaliti svakako treba i IC ZPZ JAZU kao i uredništvu koje se sjetilo da na taj način proslavi 150. godišnjicu rođenja velikog svećenika-kanonika Franje Račkoga.

Adalbert REBIĆ

TOMO VEREŠ, TOMA AKVINSKI – IZABRANO DJELO. Izdao Globus, Zagreb, 1981, str. 416.

Nakon nekoliko prijevoda manjih djela sv. Tome Akvinskog (npr. *De ente et essentia*, *De aeternitate mundi* i dr.) i pojedinih članaka ili pitanja (kvestija) što su proteklih godina izašli na hrvatskom jeziku, ove su godine skoro u isto vrijeme objelodanjene dvije oveće knjige koje sadrže prijevode većih cjelina u djelu *Andeoskog naučitelja*. Riječ je o *Tumačenju Apostolskog vjerovanja, Očenaša, Zdravomarije te Dviju zapovijedi ljubavi i Deset zapovijedi* što ih je izdala naklada Symposium u Splitu pod naslovom *Stožeri kršćanske vjere* (str. 242), kao i o panoramskom izboru iz Tominih filozofijsko-teoloških djela što ga je

objelodanio Globus u Zagrebu pod naslovom *Toma Akvinski — izabrano djelo* (str. 416). To je uistinu vrlo važan događaj za našu teološku i duhovnu literaturu.

Prikazujući ovu drugu knjigu, odmah na početku istaknimo da je autor i prevodilac o. dr. Tomo Vereš O. P. bio dovoljno pripravljen za jedan takav posao kako svojim studijem sv. Tome tako i svojim prethodnim uspješnim radovima u prevodenju Tominih djela te znanjem hrvatskog jezika.

Autor je razdijelio gradivo na dva glavna dijela: 1. Filozofski spisi; 2. Teološki spisi. Ali je prije toga na tridesetak stranica prikazao Tomu i njegovo djelo, oslikavajući pomnivo njegov život i izbjegavajući sve što bi bilo legendarno te ističući njegovo povijesno značenje. Značenje sv. Tome Akvinskog autor sažimlje natuknicama: „sabitatelj misli svijeta“ i „suglasitelj razuma i vjere“. Poseban je članak posvetio Tominu latinskom i stručnom jeziku.

Mnogi će se sjetiti, doduše, da na hrvatskom imamo već dvije knjige o sv. Tomi: *Andeoski naučitelj* (Zagreb 1936) Jacquesa Maritaina i *Otac zapadne kulture* (Zagreb 1939) koju je napisao engleski književnik G. K. Chesterton. No, koliko god one bile vrijedne, samo djelomično zadovoljavaju znanstvenim zahtjevima kako u pogledu izlaganja životopisne građe tako i u razumijevanju misaone poruke i književnog uređenja Tomina djela.

Ukratko ćemo nabrojiti što je autor izabrao iz Tominih filozofskih spisa da se onda dulje zadržimo kod izbora iz teoloških djela.

Filozofski Tomini spisi — a to se vidi iz izbora u ovoj knjizi — raspravljaju o raznim problemima: od logičkih preko metafizičkih do etičkih i političkih. Ovdje nalazimo: 1. *Što je logika* (predgovor Tumačenju Aristotelova djela *Druga analitika*); 2. *Što je filozofija* (predgovor Tumačenju Aristotelove *Metafizike*); 3. *Što istražuje filozofija* (tri rasprave iz Tumačenja prve knjige Aristotelove *Metafizike*); 4. *Što je istina* (pitanje 1, čl. 1, iz djela *O istini*); 5. *U čemu se sastoji apstrakcija* (iz druge rasprave Tumačenja Boetijeva spisa *O Trojstvu*, lect. II, q. 1, a. 1); 6. *O biću i biti* (cijelo dječje s latinskim tekstom i novim hrvatskim prijevodom); 7. *O vječnosti svijeta* (cijelo dječje s izvornim tekstom i hrvatskim prijevodom); 8. *Što je etika* (prva rasprava iz Tumačenja Aristotelove *Nikomahove etike*); 9. *Što je politika* (predgovor iz Tumačenja Aristotelove *Politike*).

Naše će čitaoce više zanimati izbor iz Tominih teoloških spisa. Tu nalazimo dijelove iz njegovih glavnih djela: iz *Sume protiv nevjernika* te iz *Sume teologije*. U dodatku nalazimo i njegove euharistijske pjesme kao i dva nastu-

pna predavanja (1252. kao biblijski asistent i god. 1256. kao magister in theologia); osim toga tu imamo njegov prvi nacrt teološke znanosti prema Sentencijama Petra Lombardijskog (koji se uvelike razlikuje od nacрта što ga je razradio u Sumi teologije), predgovor *Izlaganju Dionizijeva djela „O božanskim imenima“* kao i proslav iz *Izlaganja „Knjige o uzrocima“*. Na kraju autor donosi i dva zanimljiva članka iz *Pitanjâ o bilo čemu*: 1. *Je li ista Crkva koja je bila u početku apostolskih vremena i ova danas* (Quodlibetum XII, q. 13, a. 1); 2. *Što je jače: istina, vino, kralj ili žena* (ibid. q. 14, a. 1).

Vratimo se na spomenute dvije *Sume*. Bez sumnje je bila muka odlučiti se što izabrati iz tog ogromnog materijala. Autor izlaže svoje kriterije po kojima je postupao (vidi str. 24–25): a) uvodno i načelno značenje nekih poglavlja i proslava; b) nastojanje približiti se stanovitoj cjelovitosti; c) posebno značenje nekih pitanja i članaka u ovom povijesnom trenutku.

Tako je iz *Sume protiv nevjernika* autor odabrao prvih devet poglavlja što se nalaze u I. knjizi. Njihovi naslovi pokazuju o čemu se radi: *Koja je zadaća mudraca; Koja je namjera pisca u ovom djelu; Na koji je način moguće razjasniti istinu o Bogu; Ima li smisla predlagati ljudima da vjeruju u onu istinu o Bogu koju čovjek može dokučiti svojim prirodnim razumom; Ima li smisla predlagati ljudima da prihvate vjerom ono što se ne može dokučiti razumskim istraživanjem; Prihvatanje istina vjere ne spada u lakovjernost, premda nadilaze ljudski razum*; itd. Iz II. knjige izabrana su četiri prva poglavlja. Naslov četvrtog poglavlja glasi: *Filozof i teolog razmišljaju o stvorenom svijetu s različitih stajališta*. Iz III. knjige, koja govori o Bogu kao cilju svega i o njegovu upravljanju svemirom, a posebno ljudima, autor nije ništa smatrao potrebnim prevesti, dok je iz IV. knjige — koja govori o otajstvu Trojstva, utjelovljenja i o posljednjim događajima — preveo samo poglavlje 11, uostalom vrlo dugo: *Kako treba razumjeti radanje u božanskoj zbilji i ono što Pismo tvrdi o Božjem Sinu*. Toma je, razrađujući to pitanje, posebno imao na pameti muslimane.

Ali najveći dio tekstova, kako je shvatljivo, uzet je iz *Sume teologije* (str. 153–319) i njena *Dopunskog dijela* (Supplementum, str. 321–327). Iz *Prvog dijela* (Prima pars) uzeta su pitanja 1. (o svetoj nauci), 2. (o postojanju Boga), 32. (o spoznaji Božjih Osoba), 44. (o proizlaženju stvorenja od Boga) i 75. (o čovjeku, koji se sastoji od duševnog i tjelesnog bivstva). Svemu tome prethodi *proslav*, u kojem Toma obećava studentima teologije da će

im u *Sumi* podati sadržaj kršćanske vjere „kratko i jasno“ te „primjerenom znanstvenom metodom“.

Iz *Prvog odsjeka Drugog dijela* (Prima Secundae) — nakon *proslava*, u kojem Toma izriče namjeru da će tu govoriti „o čovjeku ukoliko je i on začetnik svojih djela“ — uzeta su pitanja 1. (o konačnoj svrsi čovjeka); 2. (u čemu se sastoji čovjekova sreća), 90. (o biti zakona); 97. (o mijenjanju ljudskih zakona) i 106. (o zakonu Evanđelja koji se zove Novi zakon). Iz *Drugog odsjeka Drugog dijela* — nakon *proslava*, u kojem Toma obrazlaže zašto će raspravljati poglavito o krepostima — prevedena su pitanja 1. (o vjeri), 10. (o nevjeri), 17. (o nadi), 23. (o naravi ljubavi), 26. (o poretku u ljubavi), 44. (o zapovijedima ljubavi), 66. (o krađi i privatnom vlasništvu), 169. (o odijevanju), 171. (o proroštvu), 172. (o uzroku proroštva) i 188. (o različitosti redovničkih ustanova).

Iz *Trećeg dijela* (Tertia pars) — u kojem Toma raspravlja (kako veli u *proslavu*) „o samom Spasitelju, zatim o njegovim sakramentima... i o punini besmrtnog života do kojega dospijevamo njegovim posredovanjem“ — prevedena su pitanja 1. (o doličnosti utjelovljenja), 8. (o milosti Krista ukoliko je glava Crkve), 35. (o Kristovu rođenju), 48. (o načinu na koji je Kristova muka izvela spasenje), 53. (o Kristovu uskrsnuću), 60. (što je sakrament), 75. (o transpustancijaciji) i 84 (o pokori kao sakramentu).

Toma nije uspio dovršiti *Sumu* teologije, pa je njegov učenik Reginald iz Piperna preuzeo odlomke iz njegovog mladenačkog djela Tumačenje sentencija Petra Lombardijskog, te je tako *dopunio* *Sumu*. Iz tog *Dopunskog dijela* prevedeno je pitanje 88. (o općem sudu) i 91. (o kakvoći preobraženog svijeta i uskrsnuh ljudi).

Naravno, može netko postaviti pitanje zašto nisu u ovu antologiju ušla i druga, također vrlo važna pitanja; i ne bi bilo teško nabrojiti ih cijeli niz. Ali isto tako nije teško odgovoriti da svaka antologija, upravo zato što je antologija, mora birati, pa zato i izostavljati, pa i vrlo vrijedne odlomke, pogotovo ako je prostor ograničen.

Trebalo bi ovdje dosta kazati o teškoćama prijevoda Tominih i uopće srednjovjekovnih tekstova na naš jezik. Prevodilac je bio svjestan osebnosti skolastičkog, a naročito Tominog, latinskog jezika (usp. str. 22–24) u odnosu na klasični latinski jezik. Pri prevođenju na hrvatski on je stručno filozofijsko-teologijske izraze redovito prevodio doslovce, kako je već tražio kontekst (npr. riječ scientia katkada kao „znanost“, katkada kao „znanje“). No, kad ih nije bilo moguće pre-

vesti doslovce, onda ih je opisao, a latinski izraz stavio u zagrade (npr. *aequivocatio* nije preveo „jednakoglasnost“, nego opisao izrazom „bezvezna raznoznačnost“). Popis ključnih filozofijskih i teologijskih izraza s hrvatskim prijevodom nalazimo na str. 395–397. Mada ne možemo očekivati da će svi u svakom pojedinom slučaju biti zadovoljni predloženim hrvatskim prijevodom, moramo priznati da je to solidan i zaslužan pokušaj, u najviše slučajeva vrlo uspješni.

Kad je već riječ o prijevodu, treba istaknuti da je o. Vereš pronašao i najstariji prijevod jednog Tomina teksta na hrvatski, koji je ujedno i *najstariji prijevod nekog Tomina teksta na strani jezik*. To je prijevod misne sekvence Hvali Sion Spasitelja, koji se nalazi u Omišaljskom misalu (god. 1317/23), a u ovom je djelu prikazan u glagoljskoj fotokopiji i latiničkoj transliteraciji (str. 336–337). Šteta što izdavač nije to u bilješci ispod fotokopije naglasio, premda je autor to rekao u svojoj uvodnoj studiji (str. 2).

Na kraju treba reći da je izbor o. Vereša popraćen velikim brojem bilješki koje daju neophodna objašnjenja, upućuju na filozofijsko-povijesni kontekst i nakon svakog poglavlja daju pregled važnije literature što se odnosi na dotični predmet. Ipak se negdje dogodio i koji propust; npr. na str. 239, iza članka sv. Tome o Novom zavjetu, bilo je prikladno navesti članak Novi savez u teologiji Tome Akvinskog, Bogoslovska smotra, 1980, br. 1, str. 40–56. Nuzgredice navedimo — u vezi s bilj. 18. na str. 327. — da treba ispraviti godinu izdanja Verešove knjige Filozofsko-teološki dijalog s Marxom i dodati stranice; knjiga je u II. izd. izašla 1981, a o temi koja je u pitanju raspravlja se na str. 273–278.

Isto tako je data i korisna bibliografija raouva o Tomi Akvinskom na hrvatskom i slovenskom jeziku u posljednjih sto godina (str. 373–391). Kazalo latinskih pojmova (str. 401–403) kao i (hrvatsko) kazalo imena i pojmova (str. 407–410) značajno obogaćuje ovo izuzetno djelo.

Augustin PAVLOVIĆ

BUTURAC, J., BOŽJAKOVINA-BRCKOV-LJANI, 1209-1980, Zagreb 1981., str. 126

U nizu zapaženih i stručnih monografija pojedinih mjesta u Hrvatskoj od našeg poznatog znanstvenog djelatnika dra Josipa Buturaca, pojavljuje se ove godine još jedna. Riječ je o monografiji *Božjakovina — Brckovljani* koje